

Waar komen de erepenningen vandaan?

Ere wie ere toekomt

Volgens het verslag van de Algemene Vergadering van de Nederlandse Spaarbankbond, gehouden op 9 juni 1950 te Haarlem, deelde de voorzitter, mr. Jacq. Dutilh, in zijn openingsrede mede, dat het Bondsbestuur daags tevoren had besloten tot het instellen van een erepenning. De uitreiking hiervan zou geschieden volgens de bepalingen van een reglement, dat vermeldde wie hiervoor in aanmerking kwam. In het algemeen uiteraard personen, die zich jegens het spaarwezen bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt en op grote waardering mochten rekenen. Men dacht met name aan hen, die gedurende 25 jaar hun functie hadden waargenomen: bestuursleden van spaarbanken, directieleden of perso-

Enkele feiten op een rijtje

Meer dan 25 jaar wordt de Erepenning van de Nederlandse Spaarbankbond door spaarbankbesturen uitgereikt.

Bijna 900 maal werd een Erepenning overhandigd, waarvan 12 maal in goud.

Bijna een eeuw houdt de Koninklijke Begeer te Voorschoten zich bezig met de penningkunst.

De Vereniging voor Penningkunst bestaat meer dan 50 jaar. Vanwege dit feit deze zomer een tentoonstelling in Haarlem.

Al 125 jaar zijn leden van de familie Begeer actief in de edelsmeedkunst.

Maar het is wel vijf eeuwen geleden, dat de eerste penning werd gegoten.

En de geslagen penningen gingen al in de Romeinse tijd van hand tot hand...

De erepenningen komen uit de Zilverfabriek van Voorschoten. Het eerste dat een bezoeker opvalt, is de tekst op een lantaarn: 1835-1865 Hulde van het Personeel. Dat personeel komt in dit artikel ter sprake.

neel. Het Bondsbestuur gaf zelf het goede voorbeeld, want, zo gaat het verslag verder: 'Het Bondsbestuur, deze penning ingesteld hebbende, heeft besloten om de eerste twee exemplaren uit te reiken aan de beide ereleden van de Bond: Mr. Delprat en de heer Kolff, die van Bondszijde nog nooit enig blijk van waardering in welke vorm dan ook hebben ontvangen. (Luid applaus)'.

De toevoeging 'Luid applaus' mag vanzelfsprekend worden opgevat als een eerbetoon aan beide eerstelingen, want op de geciteerde bekenenis zou eerder een stilte moeten volgen. Een stilte waarin deze of gene onder de 500 afgevaardigden (een record aantal was toen aanwezig) zich wellicht had kunnen afvragen of men soms in eigen kring ook verzuimd had zijn waardering uit te spreken jegens iemand, die dit verdiende...

Bij de initiatiefnemers zal overigens niet de gedachte hebben geleefd dat het verlenen van de erepenning nu ook het enige of voornaamste middel was om een bewijs van dankbaarheid te tonen voor iemands verdiensten op spaarbankgebied.

Evenmin moet men tegenwoordig toegeven aan de gedachte, dat een erepenning of welke onderscheiding dan ook, in de grond van de zaak geen (of veelal geen) goede functie zou kunnen hebben.

Toen aan minister De Gaay Fortman eens werd gevraagd, of hij al die (koninklijke) onderscheidingen niet 'uit de tijd' vond, antwoordde hij: 'Ik ben in mijn leven nogal veel betrokken geweest bij het uitreiken van die onderscheidingen. Eén ding viel me altijd op. De gedecoreerde bleek zeer gevoelig voor de waardering, die uit de onderscheiding sprak. Rationeel kun je natuurlijk bezwaren hebben. Emotioneel ligt het anders ...'

En het emotionele zoekt nu eenmaal een uitweg. Het kan om iets vragen dat zichtbaar is. Het kan een penning zijn ...

Waar komt die vandaan?

Men vertelt dat de Italiaanse renaissance schilder en beeldhouwer, Antonio Pisanello, ook bekend om zijn fresco's, in de eerste helft van de vijftiende eeuw begon met het gieten van fraaie, grote bronzen penningen. Dit gieten geschiedde geheel met de hand. Eenvoudiger was de methode, die werd toegepast bij het slaan van *munten*. Al in de Romeinse tijd sloeg men namelijk met behulp van stempels, door graveurs bewerkt, penninkjes.

Het formaat van de stempels bepaalde uiteraard het formaat van de penning. Door de uitvinding van de reduceermachine (1870) kon men, gebruikmakend van een betrekkelijk groot ontwerp, op elke gewenste kleinere maat stempels snijden.

Mini-monument

Natuurlijk vertegenwoordigt een penning méér dan alleen het uiterlijk laat zien aan beeltenis en tekst. Een penning herinnert aan een belangrijke gebeurtenis. Wát belangrijk is, verschilt van geval tot geval, van mens tot mens. Bij Lodewijk XIV was heel veel belangrijk. Zijn hof-medailleur heeft dan ook voor hem zijn gehele regeringsperiode in penningen moeten vastleggen. Wie zal zeggen hoeveel eigen trots en glorie daarin de boventoon voert? De verdiensten van hen, die deze zomer één of meer van de 1400 medailles bij de Olympische Spelen behaalden, zijn in ieder geval objectief getoetst. De winnaars gingen

De Erepenning van de Nederlandse Spaarbankbond en de gedenkpenning bij het 150-jarig bestaan van de eerste spaarbanken in 1967.

Een gedenkpenning uit 1976, 300 jaar na de dood van De Ruyter, admiraal en overwinnaar in menige zeeslag.

naar huis met een klein 'monument', dat voor hen (allereerst privé) emotionele betekenis heeft. Dat emotionele motief speelt soms ook een rol als *het publiek* een penning kopen kan. Een merkwaardig voorbeeld hiervan is dat na het overlijden van president Kennedy enkele jaren achtereen grote vraag bestond naar een penning met zijn beeldenaar die de Koninklijke Begeer uitgaf.

Hetzelfde gold voor die van ds Luther King.

Voor sommige kopers prevaleert het beleggings- en speculatiemotief. Voor verzamelaars vaak het artistieke motief.¹⁾ Naast beide groepen, hier verder onbesproken, zullen er incidenteel liefhebbers zijn voor bepaalde penningen: De Ruyter in 1976, Rubens in 1977. Grote figuren leven voort...

Op de vraag 'Waar komen de penningen vandaan?' volgt eerst een wat technisch antwoord.

De fabricage

De fabricage van een penning is geen eenvoudige zaak. Voor een leek lijken op het eerste gezicht de verschillende fasen van het penningslaan te behoren tot een lange omweg.

Maar dat oordeel moet hij wel herzien als hij het proces van stap tot stap wil volgen.²⁾ Met weglating van vele technische details geeft de volgende schets toch een indruk van hetgeen er gebeurt.

1. De beeldhouwer-medailleur boetseert — soms aan de hand van een voorbeeld — per penningzijde een modelé, dat 30 cm groot kan zijn.

2. Hiervan giet men in gips een inwaarts contra-model.
3. Van 2 wordt in gips daarna weer een opwaarts model gegoten.
4. De modellen van 3 (voor- en achterzijde!) worden tot hardbronzene modellen afgegoten.
5. Dank zij de reduceermachine, die de grote modellen plekje voor plekje aftast, kunnen op de gewenste medaille-grootte opwaartse stalen stempels worden geboord (zgn. patrijzen).
6. De stempels van 5 worden gehard en onder hoge druk in ongeharde blokjes staal geperst. De aldus verkregen werkstempels worden op hun beurt gehard (zgn. matrijzen).
7. De twee stempels van 6 gaan nu in de pers. Tussen deze stempels wordt het schijfje ('ron-dèl') van het gekozen metaal ingebracht. Het brons, zilver of goud wordt nu onder zó hoge druk tussen de stempels geperst, (voor het gemak stelle men zich voor een druk van boven tegen de voorzijde en tegelijk een druk van onder tegen de achterzijde van de toekomstige penning) dat het metaal gaat vloeien. De holle gedeelten van de stempels worden opgevuld.
8. Na het verwijderen van bramen volgt ten slotte het patineren, dat voor een kleureffect zorgt.

Mensen en hun bedrijf

Wie iets over penningen in Nederland wil weten en hun makers uit het goud- en zilversmedengilde in ons land, wordt geconfronteerd met twee families, wier namen Van Kempen en Begeer zijn. Enkele generaties achtereen hebben zij in hun beroep en soms ook in hun kunst een

rol gespeeld. Tussen beide familie-bedrijven ontstonden merkwaardige verwickelingen. En uiteindelijk fusies — maar daarover later meer.

De familie Van Kempen

Aan het eind van de 18de eeuw was J. M. van Kempen (de eerste van vijf in successie) in Utrecht specialist in boeksloten, gespen en knop-tasjes. Het bedrijf behoeft een halve eeuw later uitbreiding. In het 'atelier' is dan de paarde-molen al vervangen door de stoommachine. Het gemeentebestuur verhindert echter de aankoop van een geschikt pand. Daarom wordt het bedrijf overgeplaatst naar Voorschoten. Hier bouw-t men (1858) een nieuwe fabriek. Deze staat nog altijd bekend als 'de Zilverfabriek'. Merkwaardig is het brede, witte front, dat iets paleisachtig heeft. Interessant, om niet te zeggen (voor onze tijd) onvoorstelbaar — zo degelijk en zo progres-sief — was ook de sociale situatie in Voorschoten rond de eeuwwisseling. Er zijn dan ook romans (van Jilles Limburg) over verschenen. Er werd, 6 dagen, 11½ uur per dag gewerkt, maar hoe? Wie eenmaal bij Van Kempen werkte, ging er nooit meer weg. In 1895 waren er 42 medewerkers langer dan 25 jaar in dienst. Voor de personeels-kinderen werden een Christelijke lagere school

en bewaarschool opgericht. Voor de mannen was er een zangvereniging. En er werd ook nog gespaard door het personeel binnen de onder-neming . . .

De werknemers konden aan diverse fondsen — tussen de jaren 1859 en 1875 opgericht — meedoen. Ons interesseert allereerst de *spaar-en voorschotkas*.

De directie kende hiervan niet de tegoeden van de individuele spaarders, waartoe ook kinderen konden behoren. Het rentepercentage was 5%; dat van de RPS in die tijd minder dan de helft. Verder was er een weduwen- en een pensioen-fonds — de premie bedroeg voor elk een stuiver per week. En het ziekenfonds — premie een dubbeltje per week. Bij ziekte kreeg men een half jaar lang ongeveer de helft van het loon uitge-keerd. Een begrafenis geschiedde op kosten van het bedrijf. Collega's droegen de gestorvene naar zijn rustplaats. De weduwe ontving f500,— ineens.

Gepensioneerden (waarschijnlijk zij die niet meer werken konden) ontvingen f300,— per jaar. Had men (pas!) 20 jaar achter de rug en was men toch 'arbeidsongeschikt' dan kreeg men f4,— pensioen per week.

De heren Van Kempen vonden al deze 'instellin-

*Anthonie Begeer,
penning uit 1907
van J. C. Wienecke*

gen' onmisbaar, maar aan middelen, die tot verhoging van het weekloon konden leiden, gaven zij bovenal aandacht.

Voorschoten — dichtbij Leiden met zijn *slechte* arbeidstoestanden — werd een economisch wonder genoemd. Het geheim lag niet alleen in de volle inzet van ouderen en in een goede 'bedrijfsorganisatie'. Leerlingen werkten overdag onder toezicht van en mede ten bate van een gezin en kregen 's avonds tekenles en ander onderwijs. Het bedrijf kende zijn arbeiders en omgekeerd. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bracht de gewone omzet tot stilstand. Men moest overschakelen naar lopende band-werk voor het Ministerie van Oorlog. Een nieuwe bedrijfsleider voerde het Taylor-systeem in. De productie werd gecontroleerd met een stopwatch. Conflicten braken uit.

En zo kwam een eind aan een tijd, waarin verhoudingen weliswaar 'aartsvaderlijk' waren geweest, maar waarin de 'human relations' in deze grote familie-achtige arbeidersgemeenschap van zuiver gehalte bleken te zijn. Van zilver of goud — om in stijl te blijven.

De familie Begeer

Met zilver en goud ging *Bastiaan Begeer* zich in 1835 bezighouden. Dat was in Gouda, waar sinds het midden van de zeventiende eeuw een Begeer van vader op zoon het zelfde vak trouw was gebleven: een pijpenfabrikanten-familie.

De vier zonen van Bas kiezen op hun beurt allen het vak van hun vader. Eén van hen, Carel Joseph, vestigt zich als juwelier in Utrecht, maar de laatste acht jaar van zijn leven is hij tevens

directeur van een zilverfabriek aldaar, die was opgericht na het reeds beschreven vertrek van Van Kempen door één van diens vroegere medewerkers.

Vlak voor zijn dood in 1879 had Carel Joseph zijn veel jongere broer Anthonie tot vennoot genomen. Deze krijgt aldus op jeugdige leeftijd — 23 jaar — de leiding van het bedrijf, dat door zijn ondernemingslust tot grote bloei komt.

Belangrijke opdrachten komen rond 1885 van Koning Willem III; de firma was trouwens sinds 1882 hofleverancier en mocht de twee koninklijke wapens voeren.

Anthonie, in zijn jonge jaren opgeleid als stempelsnijder aan 's Rijksmunt, heeft veel gedaan voor de herleving van de medaillekunst en hij kreeg dan ook internationale bekendheid.

Kunstenaars van naam bond hij aan zijn bedrijf. Ook zijn stiefzoon (en neef, zoon van Carel Joseph) C. L. J. Begeer was ontwerper.

De artistieke leiding van het bedrijf krijgt opnieuw een krachtige impuls van de oudste zoon van Anthonie: Carel J. A. Begeer (1883-1956) zelf kunstenaar en kunstkenner. Aan het begin van deze eeuw richt deze in het bedrijf een eigen atelier in. Begeer kon toen bij voorbeeld theeserviezen leveren in 24 stijlen: Egyptische, Gothische, Franse enzovoort. Ook voor de ontwikkeling van de moderne edelsmeedkunst heeft Carel Begeer veel bijgedragen.

Maar de Wereldoorlog haalde ook voor zijn bedrijf een streep door de toekomstverwachtingen.

*Mr S. A. C. Begeer,
modern manager,
bouwde voort
op een rijke traditie
Foto: Hanneke Kortlandt*

Fusies in 1919 en 1960

De uitweg was een fusie met de bedrijven van de firma Van Kempen en de Rotterdamse firma Vos. De Koninklijke Nederlandsche Edelmetaal Bedrijven Van Kempen, Begeer en Vos kwam in 1919 tot stand. Een gelukkig huwelijk bleek het niet te zijn; door de detailhandel werd het als een machtsblok ervaren.

Een van de heren Van Kempen ging (mede daarom) over naar de concurrentie en werd directeur bij de firma Gerritsen in Zeist. Dit bedrijf beleefde o.a. hierdoor een snelle groei ten koste van Voorschoten. Na de Tweede Wereldoorlog vond een nieuw produkt, Keltumpleet, gretig aftrek. Voorschoten, dat moeilijke oorlogsjaren doormaakte, had eveneens succes met Zilfapleet. Een nieuwe generatie werd inmiddels 'rijp' voor een nieuwe fusie. In 1960 was het zo ver dat de Kon. Ned. Edelmetaal Bedrijven en de Kon. Gerritsen/Van Kempen elkaar vonden.

Mr S. A. C. Begeer, die vele jaren directeur was van de 'Zilverfabriek Voorschoten' is thans nog enig lid van de Raad van Bestuur van de Koninklijke Van Kempen & Begeer, de in 1960 gevormde moedermaatschappij met 7 dochterinstellingen, die ieder op eigen terrein een specifieke taak hebben.

Ter gelegenheid van een tentoonstelling 'Mensen en Zilver', waar zilverwerk en vele andere zaken in het Museum Boymans-Van Beuningen te Rotterdam (november 1975-januari 1976) waren bijeengebracht, verscheen een uitgebreide catalogus. Aan de 'Hoofdstukken', die Mr. Begeer, mede-organisator van de tentoonstelling,

*Bouilloire uit het midden
van de 19de eeuw,
zilverwerk bij het theesalet*

hierin schreef is voor dit opstel veel ontleend. Op zichzelf is deze catalogus een rijk geïllustreerd gedenkboek, dat laat zien hoe ons cultuurpatroon — zelfs op dit kleine gebied — grondig is gewijzigd.

De vraag aan het begin was:

Waar komen de erepenningen van de Nederlandse Spaarbankbond vandaan?

Welnu, zij kwamen en komen uit Voorschoten. En Voorschoten is een begrip voor een boeiend stukje culturele en sociale vaderlandse geschiedenis.

Bkp

¹⁾ De Vereniging voor Penningkunst laat voor haar 700 leden elk jaar een of twee penningen vervaardigen. Aan de artistieke kwaliteit van ontwerp en uitvoering wordt dan alle aandacht besteed. De penning als kunstvoorwerp geniet weliswaar in beperkte kring waardering, maar dat neemt niet weg, dat de ontwerpers in deze kunst hun creativiteit in menig opzicht kunnen ontplooiën. De opleving van de penningkunst in de laatste tijd is o.a. te danken aan de kunstacademies. Van de hoogleraren Bronner en Esser ging een bezielende invloed uit.

Vanzelfsprekend moet men de hier bedoelde penningen niet verwarren met commerciële 'kunstzinnige' produkten.

²⁾ Zoals beschreven in 'De wonderlijke wereld van de penning'. Uitg. Kon. Begeer, Voorschoten.

Van overige literatuur noemen wij het jongste geschrift: Numismatiek, Munten, Penningen en Medailles. Samengesteld door het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde. Uitgegeven door de (Belgische) Kredietbank, 1976.